

МІФОТВОРЧІ ТА МІФОРУЙНІВНІ ВІРУСИ КУЛЬТУРНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Ігор Павлюк,

доктор наук із соціальних комунікацій,
провідний науковий співробітник Інституту літератури
імені Т. Г. Шевченка НАН України, професор кафедри
української преси Львівського національного університету
імені Івана Франка, письменник

Дослідження присвячене проблемі взаємовпливів культурно-інформаційних просторів як у конструктивному, так і в деструктивному виявах. Зокрема акцентовано увагу на символічних, знакових носіях-провокаторах творення чи зміни тієї чи іншої реальності – духовних вірусах, які формують чи переформатовують архетипові міфологеми етносів, націй, держав, одним із проявів-маркерів яких є мова, і запропоновано основні матричні моделі боротьби із ворожими вірусами та квазівірусами, одним із найважливіших серед яких є поняття загальногуманітарне поняття людської гідності, яке потрібно культивувати.

Ключові слова: вірус, міфологеми, антивірус, квазікультура, ідентичність, колективна свідомість.

The research is devoted to the problem of mutual influences of cultural and information spaces both in constructive and in destructive manifestations. In particular, attention is focused on symbolic, symbolic carriers-provokers of creation or change of this or that reality - spiritual viruses which form or reformat archetypal mythologies of ethnic groups, nations, states, one of which manifestations-markers is language, and the basic matrix models of struggle against enemies are offered. viruses and quasiviruses, one of the most important of which is the notion of a universal concept of human dignity that needs to be cultivated.

Keywords: virus, mythologems, antiviruses, quasi-culture, identity, collective consciousness.

Нашому громадянському суспільству давно пора виробити і запустити в дію оптимальний механізм (антивірус) протистояння ворожим міфологемам як технологічним складникам глобалізаційної суспільної ідеології, створюючи відповідні ефективні міфологеми-антивіруси, які би захищали культурний національний продукт від чужорідних паразитичних культурних та квазікультурних матриць і допомагали примножувати та експонувати питомо свій, такий, що сприяє оптимістичному самоусвідомленню та творенню позитивного культурного іміджу етносу-нації-держави у світі у стратегічному аспекті.

У такому контексті міфологеми реконструюють соціальну та національну ідентичність у єдиноправильному векторному напрямку, який забезпечує життєздатність національної культурницької моделі в межах держави у будь-якому варіанті розвитку подій на внутрішньо- та зовнішньополітичній аренах.

У сучасному світі національно-суспільні міфи (грец. Μύθος – казка, переказ, альтернативна форма «міт») – оповідання про минуле, навколишній світ, яке описує події за участю богів, демонів і героїв та історії про походження світу, богів і людства) тісно пов'язані з політичними ідеологіями. Тому політичні міфи мають майже таку ж владу над людьми, як і священні міфи минулого, вивченням яких нині займаються теологи, літературознавці, культурологи. Для ефективного використання міфотеорій, міфологем у державному будівництві, їх розвинуті та експоновані через мас-медіа моделі повинні резонувати з існуючими стереотипами колективної свідомості, пам'яті.

Як не парадоксально це звучить у контексті розмови про культуру, але кожна державна система, свідчить історія, потребує творення, збереження і динамічного (гармонійного) розвитку в культурно-інформаційному полі своєї іде-

ології, яка, як і національна ідентичність, тісно пов'язана з конструктивними міфами (мітами) як органічними складниками національних культур.

Людство загалом протягом своєї історії зруйнувало-спростувало міф про главенство кожної окремої із чотирьох своїх міфотеорій: статевої, расової, класової, релігійної, зрозумівши-усвідомивши, що на практиці вони можуть функціонувати лише у взаємообмежувальній толерантно-гармонійній єдності. Тепер Україні разом із усім прогресивним людством застається спростувати глобальний міф *універсальності людства у Всесвіті* та комплексні маргінальні пережитки деміфологізованих теорій (тих же расових, класових, гендерних, релігійних), які, як гриби-поганки у болоті, відроджуючись у період загальносвітової світоглядної кризи, послуговуючись цивілізаційно-технічними (глобальними) засобами, загрожують терором зруйнувати світ, борючись між собою не лише за землю, нафту, золото, питому частку культурно-інформаційного поля, істинність саме своєї релігії, історії, легенди, того ж міфу, ідеології... право на свій національно заангажований патріотизм, партіо-тизм та інші тупикові і смертельно небезпечні зміни.

Україна ж за період становлення незалежної держави частинно втратила радянські міф- та ідеологеми, означені символами серпа та молота, лозунгами на кшталт «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!» тощо, частинно трансформувала їх – як пам'ятники Леніна в пам'ятники Тараса Шевченка, так і не створивши своєї єдиної державної ідеології, запропонувавши у перший період незалежності квазіміфологеми про вибраність українського народу та його історичних здобутків на кшталт: колесо придумали українці, Єва та Адам – українці, Христос також українець тощо.

Натомість не достатньо розвинуто для внутрішнього вжитку з метою консолідації суспільства героїчні міфи минулого України і не експансовано у простір зовнішній: позитивна тема козацтва, особистостей-українців із різних сфер людської діяльності, які внесли вагомий вклад у загальносвітову культурну цивілізацію із космічною сферою та літературою включно.

Так після падіння Берлінської стіни поляки, угорці, чехи, словаки намагалися консолідуватися за допомогою міфу про євроінтеграцію (що їм частково вдалося). Для України цей шлях досі виявляється закритим, ментально-світоглядно розриваючи її між двома орієнтаціями: на Росію і на Європу. Не в останню чергу тому, що образ «Європи» не для всіх наших громадян став у суспільно-політичному аспекті «рятівною соломинкою» для пошуку загальнодержавної ідентичності. Не став він, як, приміром, у центральноєвропейських країнах, і стимулом для наших правлячих еліт дотримуватися букви закону, спрямованого на гарантування прав громадян, на подолання корупції, на навчання ефективному управлінню, розвитку та експансії історичних та новітніх культурних здобутків.

А створений із врахуванням національної ідентичності та сучасної політичної, економічної, духовної ситуації у світі та закріпленій-посадженій у культурно-інформаційному просторі через мас-медіа міф здатен змінити психологічний портрет нації і стати важливим інструментом для реалізації національно-державницької ідеї, адже віра у месіанську роль політики та культури (зокрема однієї із її духовних сфер – церкви) залишається в Україні на доволі високому рівні.

Говорячи про конструктивні міфи українського суспільства, соціальні легенди, потрібно враховувати, що вони не з'являються спонтанно, самі собою, хоча б тому, що однією з функцій владної еліти, яка не хоче втратити «владу над розумом» і політичну легітимність, є необхідність давати людям і надію, і мету, брати участь у створенні позитивного нового чи дооформленні уже існуючого міфу, потрібного для самозбереження та динамічного розвитку держави загалом і кожного її громадянина-міфу, що мобілізує різні верстви населення, стаючи культурною міфологемою, тобто самою культурою, щоби (за Шпенглером) трансформуватися у цивілізацію...

Українське суспільство, виходячи з базових архетипних структур свідомості, хоча й пережило перехідний тридцятирічний період, за рівнем своєї гіпнабельності й керованості стає усе більш схильним до сприйняття міфів, ніж навіть у попередню, радянську, епоху. Сьогодні – це благодатний ґрунт для нових соціальних конструкцій і змін, уразливий для маніпуляцій, але ефективно для створення міцної держави із конкурентноздатними складовими, однією з яких є культура, зокрема один із її маркерів – мова.

Наведу кілька прикладів із власного життєвого досвіду:

«Але щоби бути зрозумілим, постараюся бути провокативно категоричним, як бувають жорсткими хірурги.

Приклад перший.

Не так давно я працював у Нью-Йорку разом із американцями, китайцями, іспанцями, українцями і поляками. Українців – представників, до речі, різних регіонів України – було одинадцять, а поляків троє. Так-от, усі українці, окрім мене і жінки з Хмельницького, з поляками страшенно старалися говорити польською мовою. Я принципово говорив з ними українською, наживши лише одного непримиренника серед поляків, який вимагав від мене говорити з ним по-польськи, бо він, мовляв, «не розуме». Я запропонував спілкуватися англійською, якою природно спілкувався з американцями на їх території. Її він не знав... А з одним поляком – Юзиком із Кракова – я навіть здружився, тому що він старався говорити зі мною по-українськи, а я з ним по-польськи. Так вивчали сусідські мови. Була повна взаємоповага. Чому десять українців із трьома старалися говорити ломаною польською на не польській етнічній, державній території?.. Хіба не риторичне питання?

Приклад другий.

Ми з українською поетесою Марією Шунь, яка живе в тій же Америці і приїхала в гості на книжковий ярмарок в Україну, пробували в Харкові знайти місце в готелі, запитуючи рідною українською мовою. Нам відмовляли доти, доки колеги не порадили звернутися російською. Чудове місце зразу ж знайшлося.

Приклад третій.

Доброго сільського вигляду дівчина – продавець хліба у продуктовому магазині на Хрещатику – на моє запитання, чого не обслуговує державною мовою, відповідає: «Я знаю, но мене не наравітса»...

Так що справа тут не у законах, а у людській гідності, у відчутті себе не другосортним, а рівним серед вільних, тому що сильному і здоровому суспільству купу законів плодити не треба, громадяни просто стараються дотримуватися Біблійних заповідей, а хворому, розбалансованому різними суспільними хворобами, не допоможуть...

Інакше – не нація, а суцільні проніпрокопівни та голохвастови» [1].

Міфологеми як технологічні складники культурної суспільної свідомості таким чином допомагатимуть громадянам України знайти зміст у тому, що відбувається з нами й навколо нас.

До таких конструктивних сьогочасних міфотворень-ідеологем належать: міф про свободу, що перетворився в «свободу вибору товарів у супермаркеті», міф про вільний ринок і конкуренції, міф про демократію, міф про середній клас, міф про стабільність, всепоглинаючий грошовий фетишизм і багато інших міфів. Але все це міфи глобальні, привнесені.

Для адекватного підходу для створення національної міфологемної моделі в різних культурницько-буттєвих сферах (освіта, наука, література, театр, кіно, музика...) варто використовувати традиційні, не зіпсуті радянською пропагандою та «чужими» деструктивними впливами підходи-методи (культурно-історичний, порівняльно-історичний, психологічний, власне міфологічний), а також запроваджувати модернові аналітичні стратегії «на збігах наук» – психоаналіз, герменевтика, структуралістські інтерпретаційні моделі.

Тобто медійникам і медіумам, письменникам, науковцям усіх галузей знань, громадським активістам потрібно виявляти і досліджувати зв'язки, єдності між культурними й політичними міфами попри їх діалектичну боротьбу протилежностей, ожививши органічні архетипи, за якими конструюються політичні міфи (ідеології), що резонують з існуючими і перспективними для збереження і розвитку ідентичності в Україні духовно-ментальними стереотипами.

Справжнє явище культури, як відомо, завжди має флер-присмак ретро – пов'язане із традицією, яку ж парадоксально і продовжує, навіть коли виключно заперечує її, як футуристи у 20-х роках ХХ століття чи ті ж неопостмодерністи, неоавангардисти в кінці ХХ-го, на початку ХХІ століть, коли андеграунд парадоксально стає авангардом.

Говорячи про алгоритми культури різних сфер буття загалом і про українську зокрема, обов'язково треба мати на увазі ефект регіональної мультикультурності, ознаками якої, приміром, є діалектність у мові, своєрідність народної архітектури та побуту, вбрання, скажімо, на Поліссі та на Закарпатті тощо. Існує навіть припущення про більш матеріалізовану культуру заходу України і більш духовну – сходу, із яким, звичайно, можна дискутувати, як і про особливості розвитку національної культури в діаспорі із її одночасними тенденціями до інтегрованості і одночасним збереженням ідентичності. Окремі розділи культурологічних досліджень присвячені культурним взаємовпливам різних етносів як у координатах вільного взаємообігу, так і в моделях: нація-імперіал – нація-колонія, коли перша може деформувати інформаційно-культурне поле другої аж до втрати його життєздатної самотності, як-от русифікація південно-східної частини України чи колонізація окремих західних територій.

Маємо виокремити з допомогою контент-аналітичних методів перспективних «раціональних зерен» із довголітніх суспільних суперечок, дискусій та вироблення на їх основі національної філософії, психології та ідеології збереження і розвитку національного культурно-інформаційного простору, людських і природних ресурсів, критично переосмислити та адекватно оцінити існуючі практики їх використання і переосмислення державної політики у всіх її стратегічно вагомих напрямках та аспектах, які безперечно враховують стереотипи і архетипи національної свідомості, самотності характеру, розмаїтості та цілісності української культури та культури України, на мову якої повинна бути перекладена система цінностей, що формується запитом-викликом постіндустріального, глобалізаційного часу.

А створити свій конструктивний міф як спільну для сходу й заходу України ідею – загальну, ту, що поєднує, «резонує» – Україна так наразі й не змогла.

Література

1. Вертізь Олександр «Справа мови – справа гідності»: Інтерв'ю у Ігоря Павлюка // Урядовий Кур'єр. – 2011. – 1 черв.